

A HOMÁLYBÓL

A NÉPIES HEXAMETER KÉRDÉSÉHEZ

(VITKOVICS EGY ELFELEJTETT FORDÍTÁSA)

A dcákos klasszicizmus magyar költői jó érzékkel kísérleteztek ki néhány olyan versnemet, amely még a romantika kibontakozása idején is képes a nemzetnek, a szélesebb közösségnek küldött vers-üzenetek kifejezésére. Ugyanakkor azt aligha sejtették (s ez az általuk lapozgatott—használt poétikákból sem derülhetett ki), hogy szellemet szabadítottak ki a palackból: az ódai, epigrammai vagy episztolára alkalmas verssorok, versszak-variációk önmaguk tagadásaivá csaphatnak át, éppen az ellenkezőjét is hordozhatják, mint aminek megvalósítására kikísérletezték. Ugyancsak fintorgott a klasszikus verstani rendszerekben, poétikákban hívő Kazinczy Ferenc, amikor a *Lúdas Matyi* dévajul pergő hexameterein átfutott szigorúan ítélkező tekintete, s nem kevésbé csóválta fejét Verseghy Ferencnek a hexametert tiszteletlenül sorjáztató vers-novellának olvasásakor. Az antik versidomok ugyanis éppen nem a pajkos-kritikus vidámság, a fentebb stíltől alapjaiban eltérő hanghordozás, a népi szemlélettel érintkező előadásbeli modor számára voltak fenntartva. S bár Horatius szatírai műneme táplálta ugyan a hexametert irónikus-dévaj célokra fölhasználó igyekezetet, s még közelebbre nézve, Goethe polgári jellegű epikájához, a *Hermann és Dorottya*hoz is pompásan illett az *Ilias* vagy az *Aeneis* verssora,¹ Fazekas és Verseghy még a goethei példamutatást meghaladva is, tágították a hexameter felhasználásának lehetőségét, s azt bizonyították be, hogy a csöndesen hömpölygő vagy önfeledten áradó verssor megfelelő kezelésével eddig elhanyagolt, lebecsült témákat, hanghordozást is be lehet vonni a költészetbe. Annál is inkább, mivel a hexameter itt nem a paródia vagy a travasztia eszköze, tehát nem egy antik vagy klasszicista minta visszájára fordítása a cél (ezt Verseghy például a csoportrímes tizenkettősökben teszi meg);² egyáltalában nem: a hexametert a természete-

¹ „Doch Homeride zu sein, auch nur als letzter, ist schön” — vallja GOETHE. Másutt azonban eposzt „polgárosító” törekvéseiről ír: a világtörténelmi eseményeket szándékosan szük, kisvárosi keretben akarta ábrázolni.

² *Rikóti Mátys* c. komikus eposzában. Vö. tőlünk: *Verseghy Ferenc Rikóti Mátysa*. It 1973/3. 560–572. — Újabbban: DEME ZOLTÁN: *Verseghy vígeposzáinak életrajzi hátteréről*. ItK 1975/1. 46–53.

tes emberi beszéd ritmusához igazítják, úgy fosztják meg komor fenségétől, emelkedettségétől, hogy a köznyelvi szókinccsel, tájszavakkal, idegen kifejezésekkel, a társalgási nyelv fordulataival dúsitják.

Fazekas Mihály népi-epikus nyelvről többen nyilatkoztak már, érdemes Horváth Jánost idéznünk: Fazekas „a hősi verset szinte kivetkőzteti stilisztikai méltóságából. Senki sem írt hexametert oly teketóriátlan egyszerűséggel, oly hihetetlenül természetes, erőltetetlen magyar nyelven, mint ő. Köznapi, sőt kitűnőleg debrecenies beszéd az övé, s hexameteres dirigáltatása legfeljebb enyhén csempész bele valami szokatlant.”³ Julow Viktor újabb megfigyelésekkel egészíti ki Horváth János találó megállapításait: a szpondeuszok számának megugrására figyelmeztet, a spondiazon szerepére a verssorokban, illetve az enjambement-nak a közbeszédhez közelítő felhasználási lehetőségeire.⁴ Ez utóbbi feltevést azonban némileg meg kell kérdőjeleznünk. Ugyanis Michael Denis hexameteres Osszián-fordítása szintén dúskál az „áthajlások”-ban, s ott épp nem a természetesség felé hajlik a nyelv, hanem a rendkívüli, a szokatlan, a különös érzékeltetésére szolgál.⁵

Verseghy Ferenc hexameteiről még keveset szólt a kutatás. Itt csak néhány mozzanatra hívnánk föl a figyelmet. A hexameter nála sokféle műfaj, mondanivaló, hangvétel megszólaltatását szolgálja: epigramma, bölcselmi költemény, verses regény, mese stb. Különös érdeklődésre tarthat számot verses regénye,⁶ amely töredékben maradt, s alig több, mint negyven esztendeje került elő. Már az is megfontolásra méltó, hogy Ovidius fogja meg költőnk képzetét és nem a hősi hexameterek iskolapéldájául szolgáló Vergilius. A szerelmi versek pajkos dalmokának verssorait az eposzoktól lényegileg eltérő zeneiség, líraiság hatja át, s a fennköeltségtől elvezető ösvényre térő, a mindennapi gondokat kifejezni szándékozó Verseghy nem akar élni a vergiliuszi módszerrel. S ahogy Fazekas debrecenies észjárása szerint beszélteti szereplőit, nem áttal megverselni olyan kitételeket, mint „Haza jó a fűvész csorda rakodtan” (III. levonás), úgy Verseghy is él az effajta „prózaí” kiszólások versebe illesztésével:

„Helyre leány volt ő mindenben . . .
Ájtatos és még sem szentecske, az édes örömmek
kedvellője, de nem hebehurgya, szelídke de még sem
tüztelen, érzékeny szívű és még sem esengő . . .”

³ HORVÁTH JÁNOS: *Csokonai*. Bp. 1936. 81.

⁴ JULOW VIKTOR: *Fazekas Mihály*: Bp. 1956. 172.

⁵ „Ja! schon entflammt er sich mächtigen Geist! Die geschiedenen Freunde Seh' ich. Sie sammeln sich wieder auf Lora, wie vormal. Da kömmt schon Fingal, der wäßrigen Säule von Nebel vergleichbar! Um Fingal Häufen sich seine Gewaltigen!”

KAZINCZY FERENC DENIS-fordításában szintén sűrűn él az áthajlással.

⁶ HORVÁTH KONSTANTIN: *Verseghy Ferenc egy ismeretlen verses regénye*. ItK 1930. 195–218.

S csak idézzük föl Kölcsey majd egy évtizeddel később írt bírálatait, akkor érezzük Verseghy merészségét, ilyen sorok olvastán

„levelem jött édesanyámtól
estve felé tegnap . . .”

Másféle életérzés, érzelmi világ tárul elénk e verses regényből, ennek megfelelően másfajta a kifejezési mód. Csakhogy leszűkíthetjük-e a mondanivalót megszólaltató verssorok vizsgálatára kutatásunkat? Mi a „titka” Verseghy hexameterének? Csak a megváltozott szókincs, az inverziót, a hanghatást mellőző verselési mód? A tudatosan egyszerű, szinte tömörre szűrített nyelv? Más verseiben — szintén hexameterben — másféle eszközök tűnnek szemünkbe:

„Me voilà, úgymond, ammint melléje leomlik,
drága kisasszonykám! 's egyszersmind tégyre borulván,
merjem-e, szép Alakom? folytattya esengve beszédgyét,
várni szerencsémét? Ki nem állom birtoka nélkül
holnapig életemet. Felemészt, ha nem oltya, szerelmem.”⁷

Íme, e hexametek kiválóan alkalmasak a kényeskedő udvarlás, a szalon-etikett — Verseghynél, mit tagadjuk, parodizált — visszaadására, a költő és a beszélő szavának egymásba játsszása épp az antik versmérték révén erősíti a komikumot, a szó és a gesztus együttes ábrázolása azért oly sikeres, mert a hexametek mérsékelt gyors pergése táplálja mind újabb energiával. A közbevetett mondatok szabják meg a cselekmény-részlet ritmusát, azok fejezik ki a helyzet komikumát. S egy másik típusú Verseghy-költeményben ezt olvashatjuk:

„A’ kutya, ezt látván, megijed, 's feldönti az asztalt,
mellyrül a’ sok üveg, bor, víz a’ tűzre omolván
ezt sebes árjokkal mind egy szikráig eloltyák.”⁸

Verseghy-idézeteinket folytathatnók, s mind odacélozna, hogy e költői nyelv a Fazekasétól lényegében eltérő, csak annyi a közös vonás, hogy a hexameter mintegy profanizálódik, leszáll eposzi magaslattáról, s a komikum szolgálya lesz. Ez a fajta hexameter nem segít a travesztianak, a kifejezések nincsenek idézőjelbe téve, sőt nemigen tapasztalható ellentét a mondanivaló, valamint a versnem és forma között. Fazekas is, Verseghy is természetesen, magától értetődőleg beszéli a hexameter nyelvét, a nyelvi létszerűség nem szenved kárt az antik versmérték által. Verseghy még arra a bravúrra is

⁷ A’ Veréb és a’ Gerlicze
⁸ Vizdomfi és Frankvári

vállalkozik, hogy egy társaságbeli francia mondatot illeszt a versmenetbe:

„Ah! que vous êtes bien brave! úgymond nyöszörögve viszontag . . .”

Mind e kísérleteket azonban összefűzi egy eladdig kevésbé méltott tény: Kazinczy klasszicista törekvéseivel szemben, illetve a törekvésekkel párhuzamosan mind inkább utat tör magának e klasszicizmust lazítani-öldani vágyó irány, a népiességé. E népiesség nem egyrétegű, nem egynemű. S most már egyre világosabban kezdjük látni, hogy nem azonosítható egyoldalúan formai törekvésekkel (népi-népies versidomok előtérbe kerülésével), mégcsak nem is a népköltészet erőteljesebb irodalmi érvényesítésével azonos, hanem valamennyi — főleg Horváth János által és nyomán emlegetett — formai és tartalmi igyekezetből tartalmaz valamit, kapcsolódik a herderi népköltészet — nemzeti költészet fogalmak recepciójának folyamatahoz, a főleg a délszláv népköltészeti gyűjtés felől érkező impulzusokhoz, Goethe, Grimm, az osztrák elméletírók tanainak megismeréséhez, s mindezekkel együtt a költészet demokratizálódásának ideájához.

A népiesség jelen van a 19. század elejének magyar irodalmában, s nem ellentétes a felvilágosodás eszmevilágának költői megfogalmazásaival. Népiesség és felvilágosodás együtt, egymást kiegészítő módon adja meg néhány nagy költőnk nagy művének sajátosságát, egyéni ízeit. Hogy Fazekas a hexametert választotta a Lúdas Matyi versformájául, abban épp a népmese irányából érkező indítások mellett a felvilágosodás bölcséleti eszméinek közremunkálását kell éreznünk: való igaz, hogy a Lúdas Matyi a népmese mellett a didaktikus tanító mesének is köszönheti létét, de legalább annyival több ezeknél, amennyivel több hatást szívott magába a felvilágosodás egyenlőséget, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, illetve a babona ellen küzdő, a tudást becsülő, a természettudományokra építő tanításaiból. Fazekas a mesét és a felvilágosult hitet egy művé formáló alkotását nem a hazai hagyomány keretébe akarta illeszteni, ezért nem fordult a minden terjengőssége mellett is népszerű tizenkettősökhöz. Azok provincialitásba lehúzó ereje riasztotta tán, vagy az a szándék vezette, hogy Gvadányival, a bezárkózottságot hirdető úri műkedvelővel szembeforduljon. De nem akart az antikvitásból sem meríteni, mivel épp a klasszicizmusnak másfajta elzárkózottságot mutató tendenciáját is tagadni akarta. Így talált arra a hexameterre, amely megóvja Gyöngyösi barokkjától, Gvadányi jóízűen-vaskosan maradi nemcsi népiességétől, de amely útját állja Kazinczyék tudós neo-

* Vö. 7. sz. jegyzet.

klasszicizmusának; ellenben valamennyiből átereszti az érdemeset, s így jóízű-vaskos, mégis hajlékony-pallérozott. Népkönyv is, a legmagasabb mércével mért költői mű is. Ugyanakkor olyan példát ad, amelynek követése a magyar költészet határait tágítja.

Verseghy központi eszméje — idézett verseiben — az újfajta élet, erkölcs, a társasélet és etikett viszonya. Ezért nyelvi újítása nem olyan méretű itt, mint Fazekasé, aki egészen új költői beszédet igyekezett Lúdas Matyjával meghonosítani. Verseghy a társalgási nyelvre koncentrál, annak elemeit (olykor modorosságait) zendítik hexameteri. Francia szavai, fél-mondatai látszólag nem ellentétesek Kazinczy-nak az idegenszerűséget merészen, sokszor éppen hogy költőien alkalmazó szándékaival, valójában a hexameternek ilyen frivol alkalmazése alapján tagadja Kazinczy törekvéseit.

Fazekas és Verseghy tehát olyképpen is besorozható a népiesség — Horváth János terminológiájával élve — Faluditól Petőfiig ívelő történetébe, hogy stílust demokratizáló, a köz- és a társasági nyelvet költőiesítő, költeménybe applikáló credményeik a természetesség, a közvetlenség irányába hajlítják a költői nyelvet. Verseghy gúnyolja az előkelősködést, a szalonok franciás kényeskedése épp a hexameter keretezte nyelvi tükörben kapja meg eredendően nevetséges minősítését. Tehát Verseghy parodizál; de nem a hexametert parodizálja, bár ilyen gondolatok sem állnak messze tőle (mint azt pl. *A' kan macska* c. verses meséje tanúsítja) hanem a természetellenes magatartást, az emberi együttlét kedélyességét, természetességét korlátozó etikettet, amelytől élete folyamán oly sokat szenvedett. Más kérdés, hogy Fazekas és Verseghy e szándékaikkal nem alapíthattak iskolát, hamar messze kerültek az irodalom fő sodrától, ha műveik benne éltek is a köztudatban. Fazekas egyre inkább magára maradt, Debrecene lassan-lassan a konzervativizmusba süllyedt; Verseghy nemcsak nyelvészeti csatát veszített Révaival — Kazinczyval szemben, hanem fokozatosan elapadó lírája nem volt képes a megújulásra. Így számtalan érdekes, a magyar irodalom egésze szempontjából is tanulságokat rejtő kezdeménye elhalt, bizonytalan ízlése, lírájának, sőt egyes verseinek kiegyensúlyozatlansága költői pályájának hitelét vonta kétségbe. Kölcsey kritikáival a Kazinczy-nak tulajdonított irány látszott győzni, de maga Kazinczy sem csupán egy szűk ösvényen haladt előre, Kölcsey pedig szinte Csokonai-bírálatával egy időben kezdte próbálgatni a népdal tónusát. S ha ehhez hozzávesszük, hogy 1814-ben Kölcsey mellett ott állott Vitkovics Mihály, aki majd a délszláv népköltészet és a szerb városi líra egyes darabjait nem egyszer a magyar népdalhoz hasonló hangon szólaltatta meg magyarul, akkor tudjuk csak igazán értékelni Fazekas és Verseghy újításait. Ugyanis azok (a Csokonaiéval együtt) részben Vitkovics Mihály tevékenységében éltek tovább, s alkották az átmenetet a népiesség Kisfaludy Károllyal

fémjelzett kibontakozásáig. Arról már eddig is tudtunk, hogy Vitkovics Mihály nem Kazinczy fentebb stílu líráját tolmácsolta szerbre, pedig annak volt látszólag feltétlen tisztelője. Vitkovics szerb poézisének tematikai, sőt olykor módszerbeli forrása Csokonai és Verseghy költészete volt, e két poéta verseit adaptálta szerbre, azok versformálását követte eredeti szerb költeményeiben is. Azt is tudjuk, hogy a szerb énekek egy részét ötös-hatodfeles jambusban akarta visszaadni, egy epikus éneket pedig igen sikerült páros rímű tizenkettősökben.¹⁰

Más irányú bűvárkodásunk során azonban — nem kis meglepetésünkre — előbukkant egy olyan szerb népdalfordítás, melyet Vitkovicsunk hexameterben készített,¹¹ s ezzel kerekedett ki tulajdonképpen a róla alkotott kép: alkalmi verseiben, episztoláiban, ódáiban, epigrammaiban a kor szokását igyekezett követni, megfelelni akart a Kazinczy megrajzolta poéta-ideálnak, de elsősorban fordításában,

¹⁰ E kérdésekről bővebben vö. tőlünk: *Vitkovics Mihály szerepéhez a magyar irodalmi népiesség fejlődésében*. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei (Újvidék) 1973/14. 97–107. — *Vitkovics Mihály jelentőségéhez*. Fil. Közl. 1973. 3–4. sz. 83–91.

¹¹ Magyar Hazai Vándor 1833. Minden rangú és rendű olvasók' számára. III. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató-Intézetében, 78. — Uo. 78–79.: *A' magyar jobbdgy dala c. VITKOVICS-vers, mely kötetben a Megelégedés címet viseli. Az 1832-es naptár négy VITKOVICS-dalt tartalmaz: Mikor jön el . . . , Kis viola . . . , Hajnallik már . . . , Elindult a' legény . . .* Itt jelent meg tárgyalt versünk is.

Leány-átok

Serbusból

Egy lány a' hajnalt, mint testvért kezdte köszöntni
Istentől adatott testvérem hajnali csillag
Napkeletet béjártad-e már éjszakra sietvén
Herczegovina körül 's látád e a' hercezet, Istvánt?
Udvara nyitva e nyergelve e gyors paripája?
Készülőbe van-e szép lánykát kérni magának?
Csendesen erre felelt a' rózsás hajnali csillag
Napkeletet befutottam már éjszakra sietvén
'S Herczegovináig jöttem szép lányka, ez úttal
Látám udvarait Istvánnak, nyitva valának
És ben fel voltak nyergelve sebes paripái
'S készülöbe' vagyon szép lányt kéröbe utazni.
Ám téged nem akar más szűzhöz szíve vonódik
Téged három okért három kérőd aláznak
Rosz nemzetségből úgy mondja az egyiky eredtél
Második azt mondá mérges vagy mint fogas áspis
Harmadik azt mondá álmos vagy szüntelen álmos.
Felgyúlt a' széplyány átkot szórdalva haragjat (!)
Rosz nemzetségből ha ki mondja reám hogy eredtem
Annak kebleiből soha egy maradék se eredjen
Aspis-mérgűnek ha ki mondott engemet, aspis
Fogja körül szívet 's tekeregjen rajta, körüle,
Fürtei közt légyen nyáron 's keblébe teleljen.
A'ki merészlett volt álmosnak mondani engem
Tíz évig betegeskedjék és álma ne légyen.

a délszláv népköltészet magyar megszólaltatásakor más útra lépett. Oda csatlakozott, ahova rokonszenve, alaptermészete vonzotta: a népiességhez, a népdalt – igaz, a maga módján értékelő, részben megneemesítő – becsülő irányhoz, a profánabb és mindennapibb dalszerűséghez, a hétköznapi világához. A hexameteres szerb dalfordítás előbukkanása meglepetés, valójában egybevág a Vitkovics-módszerrel. Nemcsak a kísérletező fordító portréját teszi teljesebbé, hanem a hexameterben is a természetesség lehetőségeit kereső költőt. S azon már meg sem lepődünk, hogy Vitkovics e vállalkozása naptárból került elő, bizonyítva, hogy e Vitkovics-darab is széles körű érdeklődést mondhatott magáénak. Azaz a naptárszerkesztők Vitkovics e fordítását is olyan jellegűnek ítélték meg, amelynek egy közhasznú naptárban is helye van.

A költemény „*Ledny-dtok*” címmel jelent meg, holott az eredetiben „*Zaručnica Ercega Stjepana*” (*István herceg jegyese*) áll. A fordítás tényét a „serbusból”-jelölés tanúsítja. Vitkovics ezúttal is, mint az esetek többségében, Vuk Karadžić gyűjtéséből merített, s ezúttal is inkább az adaptálás, az átdolgozás módszerét választotta. Már az a különös jelenség, hogy az eredeti tízszótagos, caesurás (a negyedik szótag után igen erős metszet található) verssort hexameterre oldja föl, feltűnő, bár a szerb ének 31 soros, a magyar csupán 25, így az egyes verssorok meghosszabbodását a sorok számának csökkentésével igyekszik ellensúlyozni Vitkovics. Természetesen ez nem sikerülhet; hiszen a délszláv népköltészetben ritka a merészebb áthajlás, inkább az egy sor egy gondolat jellemzi (már csak azért is, mivel ezeket a dalokat énekelték, tehát énekversnek nevezhetők!). Vitkovics sem igen tér el ettől a hagyománytól, e fordításban szinte nem is találunk enjambement-t. Másutt kell tehát keresnünk a hexameterek népiessé hajlításának-stilizálásának rejtélyét. Vitkovics ugyanis arra törekszik, hogy visszaadja a délszláv népköltészet néhány sajátosságát, így a ritmus-meghatározó ismétléseket

„Napkeletet bójártad-e már éjszakára sietvén” . . .

„Napkeletet befutottam már éjszakára sietvén”.¹²

Ugyanígy a párbeszédekben hullámozó ritmust is az ismétlések biztosítják, Vitkovics pedig a hexameteres sorok lehetőségeihez képest híven érzékelteti az egyes sorok mondatszerkesztésének azonoságát vagy hasonlóságát:

¹² Az eredetiben:

Preodiš li Istok' do Zapada?(...)

Ja preodim s Istok' do Zapada...

Rosz nemzetségből úgy mondja az egyik eredtél
 Második azt mondá mérges vagy mint fogas áspis
 Harmadik azt mondá álmos vagy szüntelen álmos¹³

Alább a leány válaszában vehetünk észre hasonlóan megoldott sorokat:

Rosz nemzetségből ha ki mondja réám hogy eredtem (. . .)
 Aspis-mérgűnek ha ki mondott engemet (. . .)
 A'ki merészlett volt álmosnak mondani engem (. . .)¹⁴

E népköltészeti sajátosságok a hexameterbe rejtetten is élnek a maguk életét, s mindenképpen lazítják a hexameteri fenséget. Annál is inkább, mert a verslábak szabályosságából adódó ritmika és metrika mellett vagy azon túl a gondolkodás és a mondatszöveg ezt olykor keresztező ritmikáját sugallják. Más kérdés, hogy Vitkovics Mihály nem volt elég tehetséges ahhoz, hogy újítását a maga egészében keresztülvige, megvalósítsa.

De Vitkovics más elemeket is átemel a népköltészetből. A leány válaszában — az eredetiben — rímeket és asszonánocokat lelünk, s ezek itt poentírozó-dramaturgiai funkcióval rendelkeznek. Vitkovics fordításában is fölfedezhetjük ennek nyomait:

„Rossz nemzetségből ha ki mondja rám hogy *eredtem*
 Annak kebleiből soha egy maradék se *eredjen* (. . .)
 Fürtei közt légyen nyáron 's keblébe *teleljen*.
 A'ki merészlett volt álmosnak mondani *engem*:
 Tíz évig betegeskedjék és álma ne *légyen*.”¹⁵

A fordítás szókinccséről, mondatszerkesztéséről egyébként elmondhatjuk, hogy beleilleszkedik a reformkor költői nyelvébe, a számnevek utáni többes számú alakok (három kérőid aláznak), a kedvelt igeképzők használata (*szórdal*), a magánhangzó-kivetés (*köszöntni*) jellemzők rá, ugyanakkor nem lehet nem hangsúlyoznunk az önmegtartóztatást, a nyelv viszonylagos egyszerűségét, a jelzőkkel való takarékos bánásmódot, s általában a mértéktartást. Bár Vitkovicsot a hexameterben fogalmazás nyilván bőbeszédűsége, a cifrázásra

¹³ Jedni kažu, oda zla si roda,
 Drugi kažu, ljuta kao guja,
 Treći kažu, sanljiva dremljiva . . .

¹⁴ Koji kaže, da sam od zla roda (. . .)
 Koji kaže, ljuta kao guja (. . .)
 Koji l' kaže, sanljiva dremljiva . . .

¹⁶ Koji kaže, da sam od zla roda,
 Ne imao od srca poroda (. . .)
 Bolovao devet godin' dana,
 Ne imao u bolesti sanku.

csábította, ebben a nem könnyű helyzetben a följebb idézett elődök-höz csatlakozott, igyekezett az egyszerű, a beszélt nyelv fordulataival élni. Jó példa erre a vers indítása, amely csupán a hexameter miatt tér el az eredetitől:

„Egy lány a' hajnalt, mint testvért kezdte köszöntni
Istentől adatott testvérem hajnali csillag . . .”¹⁶

A „Bogom sestro”-nak megfelel az „Istentől adatott testvérem”, bár a magyar kifejezés talán egy fokkal magyarázkodóbb, mint a szerb. De ha az Iris c. pesti német lapban megjelent átültetéssel vetjük egybe

Mägdlein sah' hinauf zu ihrer Schwester,
Einem lichten Sterne auf dem Himmel,¹⁷

akkor német tízesek ellenére is dicséernünk kell Vitkovics leleményességét, amellyel átmentette a magyarba a népköltészeti fordulatot, szemben a német vers sápadt megoldásával.

Nemcsak a kisebb intenzitású költőiség az oka, hogy nem Vörösmarty és általában nem az ekkoriban még népszerű-dívtos eposzok nyelvét-zenéjét halljuk ki Vitkovics verséből. A hexameterek minőségének vizsgálata is egy mástípusú hexameter születését igazolja. A huszonöt sorban *az első négy verslábát néztük meg* abból a szempontból, milyen bennük a daktilusok, illetve a szpondeusok aránya. A 100 verslábból 66 a szpondeus, s csupán 34 a daktilus, azaz ez már önmagában a lassúbb ritmusra utal. S ha igaz az, hogy ez az arány felel meg inkább a beszélt nyelv adatainak, akkor már ennyi is elég lenne bizonyítéknak, hogy Vitkovics e verse is hozzájárulás a fenséges hexameter trónfosztásához. De tovább kell számolnunk: hiszen e megoszlás milyensége is árulkodó. Tiszta daktilikus sort nem találunk a versben, viszont kétszer is rábukkanhatunk tiszta szpondeuszi sorra (az első és a tizenharmadik esetében). Az első sor helyzetmegállapító, a hangulatot meghatározó verssor, a tizenharmadik pedig (Felgyúlt a' szép lány átkot szórdalva haragjat(!)) a vers egyik választóvonalán helyezkedik el, rendkívüli hangsúlyhoz jutva. Tizenöt olyan sort lelünk, amelyben három szpondeuszi láb áll szemben egy daktilusival, öt olyant, amelyben 2-2 a kétféle versláb száma, illetve háromban a daktilusok száma három és a szpondeuszoké csupán egy. Igen jellemző ez utóbbiak tartalma:

„Herczegovina körül 's látád-e a' herczeget, Istvánt?
„Udvara nyitva e nyergelve e gyors paripája?” (. . .)
„Annak kebleiből soha egy maradék se eredjen . . .”

¹⁶ Djevojka je zv'jezdu sestrimila:

„Bogom sestro, zv'jezdo preodnice!”

¹⁷ LOVICH: *Proben einiger Uebersetzungen aus dem Serbischen*. Iris 1828. Nr. 71.

Ezekben a verssorokban az indulat és a mozgás érzékeltetése indokolja a pergőbb ütemeket. Másutt viszont a kimért előadásmód teszi természetesebbé a verset. A kimértség itt nem erőltetett irodalmasítást jelent (bár a hexameterek rejtenek magukban ehhez hasonló veszélyt), hanem nyugodtabb-higgadtabb hangvételt. Igaz, az eredeti dalszerűsége jórészt elvész, viszont kárpótol a kísérlet, mégha felemás sikerű is.

Vitkovics klasszicista poétikákon nőtt föl, s Kazinczyhoz járt költői iskolába. Antik metrumban írott költeményei annak az igyekezetnek dokumentumai, amellyel a pesti irodalmi életben szerette volna helyét biztosítani. De már Horatius-adaptációinak egynémelyike is arról tanúskodik, hogy azokat követte, akik megszélesítették, városiasabbá-köznapibbá tették Horatius ekkor már elvont ideáljait, komor vagy vidám bölcsességét. A „*Leány-dtók*” nem ezen, a főképpen Virág Benedek működéséhez tapadó nyomon indult el, több köze van a Fazekas és Verseghy kezdeményezte megoldáshoz. A hexameteres vers feltöltése a népköltészet formai megoldásaival vagy a társasági élet nyelvével: nem reménytelen vállalkozás. Vitkovics másutt a népdalt és a népies műdalt használta föl az irodalmi népiesség hatókörének kiterjesztésére, úgy, hogy közben a magyar népdal formakincsét a szerbekéivel ötvözte. Ezúttal bonyolultabb feladatra vállalkozott. A viszonylag hosszabb terjedelmű, ám cselekményt alig tartalmazó népéneket egy inkább epikus, illetve bölcséleti téma hordozására alkalmas verssorban szólatatott meg, azt kísérletezve ki: mennyiben lehet hexameterben visszaadni a délszláv népköltészeti jellegzetességeket. Hogy csupán kísérletről van szó, azt a példa egyedisége, egyszeri volta tanúsítja. Az eredmény természetesen felemás: a hexameter alkalmatlan a délszláv népdal megszólaltatására. De a kísérlet mégsem mondható értelmetlennek. Annál kevésbé, mert Fazekas és Verseghy néhány alkotását előzményként tarthatjuk számon, s Arany komikus eposzát pedig további állomásként. Jelentősége tehát abban jelölhető meg, hogy a hexameter fölhasználási körét tovább tágította, még akkor is, ha Vitkovics Mihály e verse valószínűleg kiesett az irodalmi köztudatból, a Vitkovics-kötetek és a kutatás azóta sem tartják számon.

A „serbusból” megjelölés és Vitkovics Mihály neve a biztosíték volt arra, hogy — ha valamelyik író, alkotó, teoretikus kezébe került e naptár — *népköltészetet* láttak a versben, a hexameterek ellenére. S miután a herderi — bürgeri — szóhasználat szerint a népköltők, illetve a nemzeti költők sorába tartozott Homérosz is, a hexameterek sem zavarhatták meg az ezzel az elmélettel felvértezett olvasót. Vitkovics hexameterai pedig, mint számításaink mutatják, nem a Vörösmar-

tyéi;¹⁸ hiányzik belőlük azok hangzatossága, zencisége, lendülete, képalkotó képessége, megannyi hasonlata, mondatszerkesztésének merész nagyszerűsége. Ehelyett viszonylag egyszerű, tisztának mondható beszélt nyelvvel van dolgunk, amelybe még népköltészeti sajátosságokat is rejtett a szerző. S bár nyilvánvaló mellékösvény ez a vitkovicsi vers az irodalmi népiesség főútvonalához képcst, mint érdekesség, mint kísérlet a jövőben hangsúlyosabban számon tartandó. Annál is inkább, mivel — bár sem Verseghy iróniáját, sem Fazekas gúnyolódó kedvét nem mondhatja a magáénak — nem hiányzik a humor sem, a leánycsúfolók bája ugyan kissé elnehezedve található meg itt, de erre a halvány érre is föl kell figyelniünk.

Vitkovics nem klasszikus hexametereket írt, az ő verssorai nem könnyedén folyók, bár természetesek. A metrum ingadozása is jelzi az oldó-lazító szándékot. S épp e szándék érvényesülése a fontos számunkra. Az a költői törekvés, amely még ott is a népit vagy a népiest akarja érvényre juttatni, ahol a „fentebb” stílus van erősebb pozícióban. E népies hexameterek e vitkovicsi fordításban jó érvek lehetnek volna annak bizonygatására, hogy az irodalmi népiességnek e területen is van jövője. Majd Arany János komikus eposza foglalja össze az e téren alkotott korábbi kezdeményeket.

FRIED ISTVÁN

EGY XVIII. SZÁZADI KÖNYVSIKER

(LÁZÁR JÁNOS FLORINDÁJA)

„Minden-féle tudományokban vagyon majd mások felett-való tökéletessége — olvassuk Lázár Jánosról a *Magyar Athenas* lapjain — ; de igen nevezetes a' vers írásban: úgy hogy méltán mondathatik *Janus Dacicus*nak, vagy *Magyar Apollónak*.”¹ Több mint kétszáz év távlatából túlzásnak érezzük ugyan a dicséretet, mégis egyet kell értenünk Bán Imrével, aki leszögezi, hogy az 1766-ban megjelent *Florinda*² „népszerű olvasmány volt a század második felében”.³

¹⁸ VÖRÖSMARTY hexameteiről: NÉGYESY LÁSZLÓ: *A mértékes magyaros verselés története*. Bp. 1892. — HORVÁTH KÁROLY: *A klasszikából a romantikába*. Bp. 1969. 323 — 354. — FRIED ISTVÁN: *Vörösmarty Mihály és Kazinczy Ferenc B. Lobkovic-fordításai*. Irodalmi Szemle (Pozsony) 1975/10. 938 — 944.

¹ BOD PÉTER: *Magyar Athenas*. Szeben 1766. 159.

² „*Florinda*. | AZ AZ: | Spanyol országnak ezen | Grof Kis aszszonyon a' Roderig | királytól tett erőszak alkalmá- | tosságával a' maurusok által | lett el-foglaltatásának | rövid | históriája. | Magyar versekbe foglaltatva GROF és GYALAKUTI LIB. BARO LÁZÁR JÁNOS [...] által. (SZE BENBEN.) SÁRDI SÁMUEL által. MDCCCLXVI. Esztendőben.”

³ BÁN IMRE: *Megjegyzések a kézikönyv XVIII. századi fejezeteihez*. ItK 1966. 178.